

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ БОРЖНИКОМ ОBOB'ЯЗКІВ ЗА ДОГОВОРОМ ФАКТОРИНГУ

PECULIARITIES OF FULFILLMENT BY THE DEBTOR OF DUTIES UNDER THE FACTORING CONTRACT

Коломієць К.В.,

*аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Розкрито загальнотеоретичні положення щодо відступлення права грошової вимоги факторові за договором факторингу. Звернено увагу на проблеми визначення правового статусу боржника. Виокремлено особливості виконання боржником своїх обов'язків за договором факторингу. Запропоновано деякі пропозиції до чинного законодавства щодо удосконалення правового регулювання виконання боржником своїх обов'язків за договором факторингу.

Ключові слова: факторинг, боржник, клієнт, фактор, грошова вимога, відступлення права грошової вимоги.

Раскрыты общетеоретические положения уступки права денежного требования по договору факторинга. Акцентируется внимание на проблемах определения правового статуса должника. Выделены особенности исполнения должником своих обязанностей за договором факторинга. Внесены некоторые предложения в действующее законодательство по усовершенствованию правового регулирования исполнения должником своих обязанностей по договору факторинга.

Ключевые слова: факторинг, должник, клиент, фактор, денежное требование, уступка права денежного требования.

The article reveals the general theoretical aspects concerning the assignment of the right of monetary claim to the factor under the factoring agreement. The attention is focused on the problem of determining the legal status of the debtor. The peculiarities of fulfillment by the debtor of the main obligation in the order determined by the factoring agreement are highlighted. Several suggestions to the current legislation on improving the legal regulation of the debtor's performance of their obligations under the factoring agreement are offered.

Key words: factoring, debtor, client, factor, monetary claim, assignment of the right of monetary claim.

Постановка проблеми. Незалежно від визначеного конкретним договором переліку прав та обов'язків кожної з його сторін, виконання боржником своїх зобов'язань повинне відповідати загальним засадам цивільного законодавства, зокрема принципу справедливості, добросовісності та розумності. Ці засади частково розтлумачені ст. 526 ЦК України, відповідно до якої зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору, вимог Цивільного кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов і вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться [1].

Здійснення або утримання від здійснення певних дій, що становлять предмет виконання зобов'язання, є одним із ключових обов'язків боржника. Законом чітко встановлено, що боржником предмет зобов'язання має бути наданий кредитором відповідно до умов договору (у визначеній кількості, якості та ін.). Недотримання ж цих вимог є підставою для кваліфікації його дій як неналежного виконання зобов'язання. Такі загальні правила.

Розглядаючи питання щодо виконання боржником договору, зокрема факторингу, слід наголосити, що його обов'язок щодо вчинення необхідних згідно з умовами договору дій не впливає та не повинен залежати від можливої зміни кредитора у зобов'язанні (внаслідок укладення договору факторингу або внаслідок іншої дії, визначеної ст. 512 ЦК України), оскільки до нового кредитора переходять усі права первісного кредитора. Відповідно до порядку подальшого виконання основного зобов'язання, погодженого сторонами договору про відступлення права вимоги, первісний кредитор повністю або частково вибуває із зобов'язання, а новий кредитор у тій же частці набуває права вимоги щодо основного зобов'язання. Проте обсяг прав та обов'язків сторін зобов'язання, що становлять його зміст, залишається незмінним.

Відповідно до чинного законодавства правового статусу факторів можуть набути дві категорії суб'єктів – банки, кредитні установи, а також комерційні організації, які отримали спеціальну ліцензію на здійснення такого виду діяльності. Зовнішні правовідносини складаються між

фактором і третьою особою, котра є боржником клієнта вже за укладеним між ними договором [2, с. 509].

Як бачимо, теоретичні положення про те, що боржник не є стороною у договорі факторингу, не вирішують проблеми закріплення його правового статусу. Це відповідно створює перешкоди ефективному регулюванню правовідносин за цим договором і складових частин правовідносин для кожного з його учасників, особливо в частині виконання договору саме боржником. Ці та інші аспекти зумовлюють актуальність питання та вимагають проведення відповідних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо виконання сторонами обов'язків у забезпечувальних зобов'язаннях, в т. ч. і питання щодо виконання договору факторингу, були предметом наукових доробок таких вітчизняних учених-цивілістів, як Р.С. Бевзенко, Т.В. Боднар, І.А. Безклубий, В.А. Белов, А.В. Вошатко, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, О.О. Кот, Л.О. Новосьолова, А.В. Пушкіна, С.О. Рябоконт, І.В. Спасибо-Фатеева, А.В. Токунова, С.І. Шимон та ін.

Мета статті – окреслити загальнотеоретичні положення щодо відступлення права грошової вимоги факторові за договором факторингу. Визначити особливості виконання боржником своїх обов'язків перед фактором і сформулювати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства у сфері правового регулювання факторингових відносин.

Виклад основного матеріалу. Виконання боржником своїх зобов'язань за договором факторингу має певну специфіку, що впливає, насамперед, із його юридичної сутності та змісту. На нашу думку, як одну з особливостей виконання боржником своїх зобов'язань за договором факторингу слід назвати момент у часі, коли боржник повинен вчинити дії, які б свідчили про його наміри виконати зобов'язання.

Законом встановлено, що боржник зобов'язаний здійснити платіж за умови отримання на своє ім'я письмового повідомлення про відступлення грошової вимоги від клієнта або фактора. У такому повідомленні в обов'язковому порядку повинна бути визначена грошова вимога, яка

підлягає виконанню, а також названий фактор, котрому має бути здійснений платіж.

Варто звернути увагу на те, що ст. 1082 ЦК України не визначено, на яку зі сторін договору факторингу покладено обов'язок повідомити боржника про відступлення права вимоги. А отже, це може бути як фактор, так і клієнт. Сьогодні переважною є практика повідомлення боржника фактором, оскільки саме він, як новий кредитор, зазнає ризику настання несприятливих наслідків у разі неповідомлення боржника про зміну кредитора в його зобов'язанні. Якщо всупереч вимогам боржника фактор не повідомляє або не надає доказів відступлення права вимоги, боржник набуває права виконати зобов'язання (здійснити платіж) клієнтові, причому таке виконання зобов'язання буде визнане належним і дозволяє говорити про припинення зобов'язання на підставі його належного виконання, як це передбачено ст. 526 ЦК України [1]. В останньому випадку негативні наслідки здійснення боржником платежу клієнтові будуть покладені на фактора.

У юридичній літературі сформульовано пропозицію, відповідно до якої вважається доцільним надсилання боржникові спільного повідомлення сторонами договору про заміну боржника у зобов'язанні [3, с. 54]. До того ж, вважається доречним і те, що надсилання такого повідомлення допускається як попереднім, так і новим кредитором за договором факторингу. Окрім того, з метою ефективної реалізації наявного у сторін права, а також можливості захисту порушеного права як фактора, так і боржника (у зв'язку з ризиками невиконання саме основного зобов'язання) таке повідомлення боржника має надсилатися не пізніше наступного робочого дня після відступлення права вимоги [4, с. 79–80].

На наше переконання, потребує окремої уваги і питання щодо форми повідомлення про відступлення грошової вимоги. Одним із перших, хто спираючись на оновлене цивільне законодавство, торкнувся цієї проблематики, став В.І. Пушай. На його думку, відсутність у законодавстві вимог щодо форми повідомлення дозволяє говорити про те, що воно може здійснюватися у простій письмовій формі, незалежно від форми, в якій укладений правочин з уступки вимоги чи правочин, права за яким відступаються. Свою позицію автор обґрунтовує тим, що за своєю юридичною природою повідомлення не є правочином, отже, на нього не поширюються вимоги законодавства щодо форми, умов дійсності тощо [5, с. 11].

Ми вважаємо, що закріплення відповідного положення у законодавстві надасть можливість клієнту та фактору належним чином врегулювати порядок направлення повідомлення боржникові й погодити зміст вказаних у повідомленні вимог і конкретизувати перелік документів на підтвердження реальності здійснюваної між сторонами операції (зокрема в частині фінансування) тощо. Окрім цього, наявність такої законодавчої норми може стати тим чинником, який посилить взаємну гарантію сторін щодо належного дотримання процедури передання клієнтом і набуття фактором права вимоги за наявними або майбутніми зобов'язаннями. Це також дозволить пришвидшити надсилання доказів або ж, взагалі, необхідність витребування боржником додаткових документів на підтвердження факту переходу права вимоги за зобов'язанням відпаде.

Ще одним проблемним аспектом, як із теоретичного, так і з практичного боку, є питання отримання боржником декількох повідомлень. Тобто йдеться про випадки, коли право вимоги до боржника відступається декільком факторам, і боржник отримав декілька письмових повідомлень про відступлення одного й того ж права вимоги.

Деякі науковці пропонують закріпити на рівні закону необхідність здійснення платежу тій особі, повідомлення на користь якої прийшло раніше за часом. У разі одержання повідомлення в один день або у разі неможливості визначити пріоритет в одержання платежу боржник вправі

призупинити виконання покладеного на нього обов'язку, негайно повідомивши про це в письмовому вигляді кредитора за первісним договором та осіб, які претендують на отримання коштів за відступленою вимогою. Зокрема, пред'явлена до боржника вимога підлягає виконанню після надання доказів врегулювання спору між особами, повідомлення яких він (боржник) кваліфікував як такі, що були отримані одночасно [6, с. 179–180]. Уявляється, що запропонований варіант поведінки боржника можна визнати найбільш дієвим та універсальним, і його нормативне закріплення в українському законодавстві також можна оцінити як можливе та необхідне.

На противагу вищевказаному, іноді зустрічаються позиції не покладати на боржника обов'язку визначати пріоритетність вимог факторів. Однак, на нашу думку, випадки відступлення однієї вимоги декільком факторам вже є такими, що можуть містити зловживання. Саме тому повідомлення всіх суб'єктів правовідношення щодо відступлення права вимоги і надання їм можливості самостійно визначати ці пріоритети є доцільним як із погляду належного виконання зобов'язання, так і з метою захисту боржника, котрий може опинитися у доволі двозначному становищі. Тим більше, що питання наступного відступлення права грошової вимоги регулюється ст. 1083 ЦК України, де вказано, що наступне відступлення фактором права грошової вимоги третій особі не допускається, якщо інше не встановлено договором факторингу. За умови наявності у договорі факторингу положення про наступне відступлення права грошової вимоги воно також здійснюється відповідно до положень ЦК України щодо факторингу [1].

Крім цього, боржник має право вимагати від фактора надання йому в розумні строки доказів того, що відступлення грошової вимоги факторові справді мало місце. На думку Я.С. Карп'як, у числі документів, які б підтверджували право отримання переданого боргу, слід назвати: контракт (договір) із покупцем; товарно-транспортні накладні; реєстр товарно-транспортних документів; рахунки-фактури; акти приймання-передачі товарів тощо [7, с. 72]. Це також можуть бути засвідчені копії документів, на підставі яких виникло зобов'язання, або ж витяг із договору між фактором і клієнтом, де визначаються сторони та право вимоги, яке відступається. Загалом, поділяючи таку позицію, вважаємо, що має бути й організаційно-технічний момент – вказівка в повідомленні банківських реквізитів фактора, на які мають бути перераховані грошові кошти на виконання відступленої вимоги. На наше переконання, надання доказів, які підтверджують факт відступлення грошової вимоги, теж необхідно віднести до особливостей виконання договору факторингу. Інакше кажучи, боржник має право не виконувати свого обов'язку новому кредиторові до надання йому доказів переходу до нового кредитора прав у зобов'язанні. Це положення відповідає вимогам ч. 2 ст. 527 ЦК України, відповідно до яких кожна зі сторін у зобов'язанні має право вимагати доказів того, що обов'язок виконується належним боржником або виконання приймається належним кредитором чи уповноваженою на це особою, і несе ризик наслідків непред'явлення такої вимоги [1].

Таким чином, якщо клієнт або фактор не довели до відома боржника перехід прав фактору або фактор не надав доказів про укладення між ним і клієнтом договору про відступлення права вимоги за основним зобов'язанням, боржник здійснює платіж у виконання ним свого зобов'язання клієнтові, а не банку. Клієнт нестиме відповідальність перед фактором лише в тому разі, якщо договір факторингу передбачає право регресу до клієнта. Якщо договором право регресу не передбачено, то в дію вступає ч. 3 ст. 1081 ЦК України, за якою клієнт не відповідає за невиконання або неналежне виконання боржником грошової вимоги, право якої відступається і яка за-

явлена до виконання фактором, якщо інше не встановлено договором факторингу [1].

У разі, коли боржник без достатніх правових підстав, всупереч принципу добросовісності, виконав зобов'язання третій особі, котру він вважав фактором, зобов'язання не слід вважати припиненим, оскільки таке виконання не припиняє зобов'язання боржника перед клієнтом. Така ситуація може виникнути, коли вимога відступається факторові під відкладальною умовою на забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором, зокрема коли боржник здійснив платіж факторові незалежно від виконання клієнтом свого зобов'язання факторові. На думку провідних українських цивілістів, яку ми повністю поділяємо, виконане боржником на користь третьої особи може бути стягнуто з неї як отримане без достатніх правових підстав за позовом боржника до цієї особи [8, с. 928].

Як бачимо, питання щодо належного повідомлення боржника за основним зобов'язанням про зміну кредитора та суміжні з ним питання щодо форми повідомлення, строків його надсилання та виконання тощо є дуже важливими для регулювання договору факторингу загалом. Саме тому воно активно обговорюється в науковому середовищі.

Висновки. Отже, виконання боржником своїх обов'язків за договором факторингу має певні особливості, які впливають із його правової природи та сутності. Деякі з цих особливостей впливають із законодавства,

що регулює названі відносини. Зокрема, однією з особливостей виконання боржником своїх обов'язків за договором факторингу є обов'язковість направлення клієнтом чи фактором повідомлення боржникові про відступлення права грошової вимоги (зміну кредитора) з конкретною вказівкою розміру грошової вимоги, яка підлягає виконанню, а також ідентифікацією фактора, котрому має бути здійснений платіж. Надання можливості клієнту та фактору належним чином врегулювати порядок направлення повідомлення боржникові та погодження змісту вказаних у повідомленні вимог і конкретизація переліку документів на підтвердження реальності здійснюваної між сторонами операції може стати тим чинником, який посилить взаємну гарантію сторін щодо належного дотримання процедури передання клієнтом і набуття фактором права вимоги за наявними або майбутніми зобов'язаннями та дозволить пришвидшити надсилання доказів або ж необхідність вистребування боржником додаткових документів на підтвердження факту переходу права вимоги за зобов'язанням відпаде.

Надання доказів, які підтверджують факт відступлення грошової вимоги, теж необхідно віднести до особливостей виконання договору факторингу. Отже, якщо всупереч вимогам боржника фактор не надасть таких доказів, боржник має право виконати зобов'язання (здійснити платіж) клієнтові, причому таке виконання буде визнано належним і таким, що припиняє зобов'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Гражданское право : учебник : в 3 т. / Е.Ю. Валявина, И.В. Елисеев и др. ; отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. Москва : ТК Велби ; Изд-во Проспект, 2005. Т. 2. 848 с.
3. Орлова О.В. Договірне регулювання факторингової діяльності обліково-юридичний аспект. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2012. Вип. 2. С. 52–57.
4. Токунова А.В. Проблематика суб'єктного складу сторін у договорі факторингу. *Науковий потенціал сучасної юриспруденції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 15 грудня 2009 р.). Тернопіль, 2009. С. 79–80.
5. Пушай В.І. Уступка вимоги і переведення боргу в цивільних правовідносинах (на матеріалах судової практики) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 18 с.
6. Гасников К.Д. Сравнительная характеристика договора финансирования под уступку денежного требования (факторинга) по праву России и Англии : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2005. 214 с.
7. Карп'як Я.С., Ріжко Л.І. Факторинг як інструмент вирішення фінансових проблем підприємства. *Національний університет «Львівська політехніка»*. 2009. С. 70–76.
8. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. А.С. Довгерт, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. Київ : Істина, 2014. 1400 с.